

Politikai prekonceptiók miatt a magyarországi csendőrség története a magyar közgondolkodásban, nemzeti történelmünk kevésbé ismert témái közé tartozik. A legtöbb ember — aki egyáltalán valamilyen tájékozottsággal rendelkezik e témakörben — a magyarországi csendőrséget a Magyar Királyi Csendőrséggel azonosítja. A Kárpát-medencében azonban nem a Magyar Királyi Csendőrség volt az első csendőr szervezet.

A Magyar Szent Korona alá tartozó területen először a neoabszolutizmus időszakában hoztak létre csendőrséget. Ez a szervezet azonban összbíróalmi rendvédelmi testület volt. Működési területe nem csupán a Kárpát-medencére, hanem a teljes HABSBURG-bíróadalomra kiterjedt.¹ A Magyar Királyságban ugyan a rend fenntartása hagyományosan az önkormányzatok kompetenciájába tartozott, amelybe a haderő csak kivételes esetekben avatkozott be karhatalmi jellegű feladatok ellátásával, azonban az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharc leverésével a helyzet megváltozott. Az erőszakon nyugvó korlátlan hatalomra támaszkodva hozták létre a neoabszolutizmus sarkalatos elvi alapját. A Félix SCHWARZENBERG hercegtől eredő „Verwirkungstheorie”-át (az úgynevezett jogeljáráselméletet), amely szerint azon nemzet amely fellázad a törvényes uralkodója ellen minden jogát elveszti. E hamis elméletre hivatkozva szüntették meg a magyar államot, területét pedig — a HABSBURG-hatalom központi adminisztrációjától közvetlenül függő — 5 kerületre osztották fel, ahol a hivatalos érintkezés nyelvét a németet tették. Eltörölték a magyar törvényeket, helyettük pedig az osztrák törvényeket tették kötelezővé.²

A XIX. századi HABSBURG neoabszolutizmus ugyan több változást is produkált, mint az „októberi diploma”, vagy a „februári pátenz”, azonban a lényegét tekintve mindvégig az uralkodói abszolutizmus és a magyar nemzeti érdekek mellőzése jellemezte. Az is a rendszer lényegéhez tartozott, — amit MARX és ENGELS jól látott —, hogy az 1848-as forradalom sírásai végrendeletének végrehajtói lettek. Ez a felismerés abban az értelemben volt igaz, hogy a HABSBURG neoabszolutizmus a polgári fejlődés végrehajtójává vált ugyan, mindezt azonban a magyar nemzet felszámolásával egybekötve szeretne volna megvalósítani, amelybe végső soron belebukott. A kül- és belpolitikai körülmények változásából fakadóan a HABSBURG-hatalom kénytelen volt az egyoldalú polgári fejlesztésre irányuló koncepcióját feladva a magyar nemzettel kiegyezni.³

Az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharc leverése és a kiegyezés között eltelt 8 év során azonban a HABSBURG neoabszolutizmus kifejlesztette a neoabszolutizmus rendvédelmi rendszerét. E rendszer két fő pilléren — a Császári Királyi Rendőrségen (melynek hatásköre a bíróadalom városaira terjedt ki) és a Császári Királyi Csendőrségen (melynek működési területe a teljes bíróadalom vidéki térségét magába foglalta) — nyugodott.

Rendőrségek a Magyar Királyságban és az Osztrák Császárságban is évszázadok óta működtek.⁴

A csendőrség azonban a XIX. században bukkant fel a HABSBURG-monarchia vonzáskörében a NAPÓLEON-i közigazgatási modell részeként. NAPÓLEON uralkodása idején Lombardia kikerült a HABSBURG-bíróadalomból és a Francia Császárság vonzáskörébe tartozó államok közé került. Ennek kapcsán hozták létre a csendőrséget Lombardiában. Miután pedig — NAPÓLEON bukása nyomán — Lombardia visszakerült a HABSBURG-bíróadalomba, a HABSBURG adminisztráció a testület kiváló eredményeire való tekintettel továbbra is fenntartotta a csendőrséget. Ez a csendőr ezred vált a HABSBURG-bíróadalom egész területére kiterjedő neoabszolutizmus kori Császári Királyi Csendőrség kiindulópontjává.⁵

Logikus döntés volt, hogy a HABSBURG-bíróadalom neoabszolutikus államában a bíróadalmi rendvédelem egyik legfőbb pillérét a csendőrség alkossa. A csendőrség — mint rendvédelmi testülettípus — a XIX. században a diadalszázadát élte. A Brit-szigetek kivételével Európa valamennyi országában létrehozták a testületet. Magától adódott a gondolat, hogy a neoabszolutikus elvek mentén újjászerveződő HABSBURG-bíróadalomban is kiépítsék a csendőrség intézményét a bíróadalom egészére kiterjedően, hiszen ez volt a XIX. század legsikeresebb rendvédelmi testülettípusa. Egyben pedig a centrális szervezeti felépítése, illetve a központi államhatalomnak közvetlenül alárendelt működési szisztémája kiválóan illeszkedett a kiépülő neoabszolutizmus struktúrájába.⁶

Az uralkodó által 1849. III. 4-én oktrojált bíróadalmi alkotmány a HABSBURG-bíróadalom belső biztonságát bíróadalmi ügygyé nyilvánította.⁷ A dr. Alexander BACH által vezetett belügyminisztériumban dolgozták ki az új rendvédelmi modellt. Az indítványt dr. Alexander BACH 1849. V. 30-án terjesztette elő az uralkodónak. Az előterjesztésben „... a bűncselekmények kinyomozására, a törvénysértők letartóztatására, a törvények és rendeletek végrehajtásának ellenőrzésére kiterjedő hatáskörrel a lakott területen kívüli működésre a csendőrség felállítása ...” szerepelt.⁸ Az uralkodó

1849. VI. 8-án kelt nyílt parancsával elrendelte a testület létrehozását.⁹ A testület első két ezredét a világosi fegyverletétel után Magyarország pacifikálását irányító Julius Jacob von HAYNAU tábornagy állította fel. A csendőrség főfelügyelőjévé pedig az uralkodó — a budai katonai kerület parancsnoki beosztásában, Julius Jacob von HAYNAU tábornagy jobbkezeként tevékenykedő — báró Johann Franz KEMPEN von Fichtenstamm altábornagyot nevezte ki 1849. IX. 17-ei hatállyal. A rendvédelmi reformtevékenység befejezéseként *Ferenc József* az 1852. IV. 25-én kelt nyílt parancsával — saját közvetlen alárendeltségében — létrehozta a Legfelsőbb Rendőrhatóságot. E szervezet — melynek élére ugyancsak báró Johann Franz KEMPEN von Fichtenstamm altábornagyot nevezte ki — a birodalmi csendőrség és a birodalmi rendőrség közös főparancsnokságaként működött minisztériumi jelleggel. Az uralkodó azonban — a politikai körülmények változása nyomán — 1859. XI. 14-én kelt legfelsőbb elhatározásával a Legfelsőbb Rendőrhatóságot ugyan megszüntette, azonban a csendőrség intézményét fenntartotta és a birodalmi rendvédelem irányítását az újonnan felállított rendvédelmi minisztériumra bízta.¹⁰

A Magyar Királyság 5 kormányzóságra felosztott teljes területén a Császári Királyi Csendőrség működését 1850. IV. 7-én kezdte el. **(I.sz. melléklet)**

A Császári Királyi Csendőrség tagjai a szárazföldi haderőnem katonai rendfokozatait viselték. A csendőrség személyi állományának függelmi viszonyai katonaiak voltak. Ebből fakadóan a humán témakör tekintetében a hadügyi tárcához, szolgálati és gazdasági tekintetében pedig a belügyi tárcához, illetve a rendvédelemért felelős legfelsőbb országos hatáskörű szervezet felügyelete alá tartozott. A Császári Királyi Csendőrség személyi állományát a katonákat általában megillető jogosultságok illették meg, illetve köteleességek terhelték. A testület személyi állománya a haderő teljes személyi állományával megegyező módon a katonai büntetőjogi szabályok hatálya alatt állt.¹¹

A Császári Királyi Csendőrség működését — *Ferenc József* 1851. XII. 22-én kelt nyílt parancsával — kiterjesztették a katonai határőrvidék területére is. A testületet több ízben átszervezték, melynek során az ezredek számát gyarapították, illetve csökkentették és ennek megfelelően változott a személyi állomány létszáma is. A testület működése csúcsán 19 ezreddel teljesített szolgálatot, ekkor a személyi állománya 16 340 gyalogos- és 2 307 lovas csendőrből állt.¹²

A csendőrségnek a politikai hatóságok rendelkezésére kellett állnia a rend, a nyugalom és a biztonság fenntartása céljából, valamint az egyéb császári királyi, polgári és katonai hatóságok megkereséseinek is eleget kellett tennie, azonban a csendőr ezredek a saját működési területükön voltak kötelesek ezen kötelezettségüknek eleget tenni. Általában egy tartományban — beleértve a Magyar Szent Korona alá tartozó területekből létrehozott tanulmányokat is — egy csendőr ezred működött. Az átszervezések kapcsán azonban előfordult az is, hogy egy csendőr ezred működési területe több tartomány hatósági területére terjedt ki, illetve egy tartomány hatósági területét több csendőr kerület működési területe között osztották el.¹³

A Császári Királyi Csendőrség belső szervezeti felépítése többlépcsős volt. A testület alap szervezeti elemét az őrs alkotta. Egy őrsön általában 3-4 fő csendőr teljesített szolgálatot. Az őrsök az úgynevezett tizedaljak kötelékébe tartoztak. Egy-egy tizedaljában általában 5-8 fő tevékenykedett. A tizedaljakat szakasz-parancsnokok (örmester) irányították. A szakaszok pedig a csapat-parancsnokok (hadnagyok és főhadnagyok) irányítása alatt álltak. A csapat-parancsnokságokat a szárny (százados), azokat pedig a század-parancsnokok (örnagy) irányították. A század-parancsnokságok tevékenységét pedig az ezred-parancsnokságok felügyelték, amelyek a csendőrségi hierarchia csúcsán álltak. Felettük már birodalmi szintű — nem mindig csupán a csendőrséget irányító — szervezet állt. A tisztek a parancsnokságokon teljesítettek szolgálatot. Az őrsök és a tizedaljak, illetve a szakaszok minden esetben altiszti parancsnokok irányításával látták el a szolgálati feladataikat. Törzsszel az ezred-parancsnokságok rendelkeztek. Itt szaktisztek is teljesítettek szolgálatot. Az ezredtörzsbe tartozott a parancsnokon kívül (ezredes vagy alezredes) a segédtsízt (főhadnagy), másodsegédtsízt (hadnagy), az ügyész, számvivő tisztt, gazdasági tisztt és a beosztott törzstisztek. Az ezred-parancsnokságok közvetlen alárendeltségébe egy-egy úgynevezett speciális szárny is tartozott, amely a gazdálkodási tendőket látta el.¹⁴

A csendőr ezredek parancsnokaihoz a területileg illetékes tartományi helytartó, továbbá a tartomány közrendészeti, igazságügyi és pénzügyi vezetői küldhettek felhívást.

A területileg illetékes törvényszék, ügyész és városkapitány a csendőr szárnyparancsnokokhoz küldhetett felhívást.

Ugyancsak területi illetékesség szerint a járási kapitány, a járási bíróság pedig a csendőr csapat-parancsnokságokhoz küldhetett felhívást.

A Császári Királyi Csendőrséghez felhívást intézni kizárólag írásban lehetett, a csendőrségnek

pedig ezen felhívásokra cselekednie kellett. A csendőr alakulatok szóbeli parancsot csak a testületi előljáróiktól fogadhattak el. A csendőröket kizárólag a hivatásukkal összeegyeztethető szolgálatra lehetett felhívni. A csendőrség tagjait magáncélra még a szolgálati előljárói sem vehették igénybe.

A Császári és Királyi Csendőrség tagjai a hadsereg katonai parancsnokságaitól közvetlenül nem, hanem a saját előljáró parancsnokságukon keresztül kaphattak parancsot. A haderő hadosztály- és dandár-parancsnokságai, továbbá a vár-, város- és térparancsnokságok — ha a késedelem veszéllyel járt — katonai rendőri intézkedés teljesítése céljából is igénybe vehették a csendőrséget, azonban az ilyen jellegű teendők végzésekor a csendőrök a helyőrségeket nem hagyhatták el és a szolgálatuk teljesítésének a módjába a haderő szervezetei és tagjai nem avatkozhattak be.

A Császári és Királyi Csendőrség tagjainak a tevékenységét semmiféle fegyveres szervezet sem akadályozhatta, hanem a csendőrök kérésére kötelesek voltak a csendőri szolgálat teljesítését elősegíteni. A csendőrség tagjait a vonatkozó törvény mindig szolgálatban állónak minősítette, ezért a csendőr felszólításának — függetlenül attól, hogy szolgálatba volt vezényelve vagy sem — mindig és mindenki köteles volt eleget tenni.¹⁵

A Császári Királyi Csendőrség legénységének az utánpótlását a haderő arra érdemes katonáiból, leszerelt és kitűnő szolgálati múlttal rendelkező katonákból, a pénzügyőrség és a rendőrség tagjaiból valószínűsítették meg. Felvételi feltételek voltak:

- birodalmi állampolgárság;
- 24 és 36 év közötti életkor;
- nőtlen, vagy gyermektelen özvegyi állapot;
- egészséges, izmos testalkat, legalább 5 láb és 5 hüvelyk testmagasság;
- írni és olvasni tudás, valamint — a szolgálati nyelv mellett — a szolgálati helyen a lakosság által beszélt nyelv ismerete;
- magatartásbeli ügyesség, jó magaviselet és jó hírnév.

A haderőtől átlépő egyének esetében megengedett volt a 22 és 40 év közötti életkor is. Büntetett előélettel a csendőrség senkit sem vett fel. A csendőrséghez felvett személyek kezdő rendfokozata a közcsendőr volt, tekintet nélkül arra, hogy a felvett személy előzőleg más szervezetnél már milyen rangot ért el. A csendőr legénység a haderő altiszti karának a jellegével bírt. A közcsendőr a haderő tizedesi rangjával volt azonos.¹⁶

A csendőröket próbaszolgálatra vették fel. A próbaszolgálat ideje a társ fegyveres szervezetek kötelékéből közvetlenül átlépők esetében 3 év volt ha az előző szervezetüknél altiszti rangot viseltek, a közlegényeknél 6 hónap, minden más esetben pedig 1 év. A próbaszolgálat eredményes letöltése nyomán véglegesítették a csendőröket. A véglegesítésnek azonban két feltétele volt. Egyrészt el kellett sajátítani a próbaszolgálati tantárgyak tananyagát, ezek voltak:

- katonai gyakorlat különös tekintettel a járőrszolgálatra;
- testgyakorlás (vívás, birkózás, úszás, ugrás);
- céllovászat;
- szolgálati szabályok;
- írás és olvasás, rövid jelentések fogalmazása.

Másrészt úgynevezett „bátorsági próbának” is alávetették a próbaszolgálatosokat. Ennek az volt a lényege, hogy néhány álhús bajtársa megtámadta a próbaszolgálatost. E támadás során tanúsított magatartása alapján döntötték el, hogy a „bátorsági próbán” megfelelt-e a próbaszolgálatos vagy sem. A későbbiek során azonban ezt a próbatételt eltörölték, mivel a próbaszolgálatosok egy része túlzottan is bátornak bizonyult, súlyos sérüléseket okozva az őt álhúsában megtámadó bajtársainak.¹⁷

A Császári és Királyi Csendőrség tiszti karának az utánpótlását a haderő tiszti karából biztosították. A kiegészítésekre a csendőrség főfelügyelőjének a javaslatára a hadügyminiszter intézkedésével került sor a belügyminiszter, illetve a rendvédelmet irányító birodalmi hatóság vezetőjének a hozzájárulásával. A törzstiszteket az államfő nevezte ki.¹⁸

A Császári Királyi Csendőrség szolgálati feladatai voltak:

1. A törvényeknek a katonai és a polgári hatóságok által a csend, rend és biztonság fenntartására irányuló rendeleteinek megszegését kiderítése a tettesek kinyomozása és feljelentése.
2. Körözött egyének és tárgyak utáni kutatás.
3. Rendkívüli eseményekről: erőszakos betörésekről, gyilkosságról, rablásról, gyűjtogatásról és vízáradásról, járványokról, talált holttestekről vagy valamely büntetett nyomainak felfedezéséről, a nyomozás megejtése után az illetékes hatóságnak és a szárny-parancsnokságnak jelentés tétel.
4. Ha hivatalos hatalommal való visszaélés jutott tudomására, annak feljelentése.
5. A vendéglöket és egyéb hasonló helyiségek időnkénti megtekintése, a vendégkönyv és a záróra

ellenőrzése, a gyanús idegenek előállítás.

6. Vásárokon, népgyűléseken és népünnepeken a rend felügyelete, a szerencsejátékosok, mutatványosok, házalók figyelemmel kísérése és szükség esetén velük szemben eljárás kezdeményezése.

7. Közutakon a forgalom zavartalanságának biztosítása, középítmények figyelemmel kísérése.

8. Felsőbb rendeltre hírnökök és utasok veszélyeztetett útvonalon elkísérése.

9. Katonák igazoltatása az előfogati utalványok megtekintése, a szökött katonák visszakísérése az alakulatukhoz.

10. Az illetéktelenül igénybe vett előfogat hazaküldése, a tettesek letartóztatása.

11. Katonai beszállásolásoknál a katonák és a polgári személyek megkárosításának megelőzése.

12. Menetelő katonai alakulatok tizedaljnyi távolságban való követése, az elmaradó katonák alakulataikhoz való bevonultatása és az általuk elkövetett kihágások, zaklatások megakadályozása.¹⁹

A csendőr járőrnek joga volt az igazoltatás, illetve magánházba való belépés a házigazda hívására vagy írásbeli felhívásra, illetve ha a lakók életét valamilyen veszély fenyegette, továbbá ha a hatóság által üldözött személy oda menekült.²⁰

A csendőr köteles volt segítséget nyújtani:

1. Népszámlálásnál, amikor az összeírási lapokat ő maga is aláírta.

2. Bíróságnak az előállítandó egyének elővezetésével és a büntető ítéletek nyilvános végrehajtásának biztosításával.

3. Adóbehajtásnál a hivatalos személyek védelmével.²¹

Egyéb büntetések mellett a Császári Királyi Csendőrségtől való elbocsátást eredményezhette, ha a csendőr:

1. A testülettől megszökött, csalt, lopott vagy talált tárgyat elrejtett.

2. Szolgálati hatalommal való durva visszaélést követett el, elfogatta a megvesztegetést.

3. Botrányos életmódot folytatott, iszákossá vált, amely miatt nem volt megbízhatónak tekinthető.

4. Visszaeső szolgálati hanyagság esetében, ha a javulásra nem volt kilátás.

5. Veszéllyel fenyegető események alkalmával ismételten gyáva magatartás esetében.

6. Tiltott egyesületekbe való belépés, vagy nem engedélyezett egyesület működésének az elhallgatása.²²

A csendőr a testülettől fegyelmi úton is eltávolítható volt ha olyan hibát követett el, amely ugyan nem tartozott a haditörvényszékre, azonban olyan jellegűnek bizonyult, hogy a testületben való megtartása sem volt célszerű.

A testület személyi állományának az ellátását az egész HABSBURG-birodalomra kiterjedően egységesen szabályozták.

A tisztek havidíjat, loátlányt, szálláspénzt, vagy természetbeni szállást kaptak a hadseregben szolgálatot teljesítő tisztekkel megegyezően. Abban az esetben, ha állomáshelyükről szolgálatilag távol voltak, napidíjban részesültek.

Az altisztek és a közlegények zsoldot és szállást kaptak, valamint úgynevezett „fogó díjat” az elfogott katonaszökevényekért, bűnözőkért és csempészekért, továbbá vezénylési pótdíjban is részesültek, ha állomáshelyükön kívül szolgálati okból 24 óránál több időt töltöttek el. A csendőr legénység is jogosult volt természetbeni szállásra a laktanyában, vagy más arra alkalmas épületben. A legénység tagjai számára elkülönített és kellően bebútorozott szobákat kellett biztosítani a testület tekintélyének megfelelő színvonalon. A csendőrök zsoldjához képest jó bevételnek számítottak a „fogó díjak”, ezek mértéke ugyanis attól függött, hogy az elfogott milyen súlyos büntetést kapott. A „fogó díjakat” az ítélethirdetés után fizették ki. Az a csendőr volt jogosult a „fogó díjra”, aki az elfogást önbuzgalomból — szolgálaton kívül — valósította meg, vagy pedig az elfogatóparancs kibocsátásától számított 24 órán belül.²³

A csendőr tiszt kar a haderő tisztjeivel azonos nyugdíjra volt jogosult. A legénység rokkantsági, vagy szolgálati nyugdíjban részesült.

A csendőr legénység felruházása és felszerelése úgynevezett tömegrendszerben valósult meg. A testület legénységi tagjai számára személyre szóló úgynevezett tömegalapot hoztak létre. A tömegalap az első betétből — az ezredenként megállapított első betét összegét a csendőr a testületbe lépésekor fizette be — és a tömegáltalányból állt, mellyel havonta gyarapított a kincstár a csendőrök tömegalapját. A tömegalapból kellett a csendőrnek az elhasznált személyi felszerelését pótolnia. Ezt a csendőrségi raktárakból valósíthatta meg egységes áron. Amennyiben a csendőr vigyázott a felszerelésére és ezért nem kellett felhasználnia a teljes tömegalapját a megtakarított részt a csendőrnek kifizették. Ez alól kivételt képezett azon eset, amikor a csendőr megszökött vagy

önhibájából távolították el a testületből. Ekkor a tömegalapját a rokkantsági nyugdíjak alapjához csatolták.²⁴

A csendőröknek a lakásuk fűtését, világítását és élelmezésüket saját költségükön kellett biztosítaniuk.

A testület legénységének kórházi kezelését a katonai kórházakban végezték. Kórházi kezelésének időszakában zsoldjának felét a kórház kapta, amennyiben pedig ennél az összegnél magasabb volt a kórházi kezelésének költsége a különbözetet a kincstár megtérítette a kórháznak.²⁵

A Császári Királyi Csendőrség tehát nagyon sok mindenben hasonlított a későbbi Magyar Királyi Csendőrségre. Ez nem véletlen, hiszen a magyar csendőrség a mintát a neoabszolutizmus csendőrségétől vette át.

Alapvetően eltért azonban a két csendőrség által teljesített szolgálat jellege. Az eltérés lényege nem a szorosan vett szolgálati metodikában jelentkezett, hanem azokban a célokban, aminek az érdekében a Császári Királyi Csendőrséget, majd a Magyar Királyi Csendőrséget létrehozták és működtették.

A célok tekintetében abban megegyezett a két szervezet, hogy alapvető feladatának tekintette a vidék közrendjének a biztosítását. A Császári Királyi Csendőrség azonban — ellentétben a Magyar Királyi Csendőrséggel — ugyanilyen fontos feladatának tartotta a magyar hazafiak üldözését, a hazafias megnyilvánulások felkutatását és megtorlását.

A Császári Királyi Csendőrség működése lényegében a magyarság elnyomását valósította meg. A helyzet érzékeltetése érdekében célszerű néhány tipikus eset bemutatása. A harmadik évezred fogalmaihoz igazodva nyugodt szívvel állítható, hogy a HABSBURG-hatalom a magyar nemzet és a haza szabadságával szimpatizálókat — ők alkották a túlnyomó többséget, a kollaboránsok vékony rétegével viszonyítva — potenciális „terroristáknak” tekintette és aszerint is bánt velük.

A hatalom gyanúsak tartotta az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharcban elesett honvédekért tartott gyász istentiszteleteket is. Ezen helyekre és időkre a Császári Királyi Csendőrség érintett alakulatai számára készültséget rendelt el.²⁶

Losoncon gyalogsági zászlóalj felvonuláskor a bámészködő tömegből valaki KOSSUTH Lajost hangos szóval éltette. A csendőrök az illetőt elfogták és mivel ellenállt, dulakodás közben agyonlőtték.²⁷

Bars vármegyében katolikus papot hurcoltak el a csendőrök. Mivel egyik prédikációja során a HABSBURG-monarchiát kedvezőtlen színben tüntette föl. A bírósági eljárás során börtönében a lelkész kiderítetlen módon életét vesztette.²⁸

A vidéki birtokosok egymás családjainál tartott összejövetelei is felkeltették a gyanút. Ezen összejöveteleket összeesküvésnek tekintették és nagy buzgalommal igyekeztek téveszméikhez bizonyítékokat találni.²⁹

A Lajos névnapok ünneplését is gyanúsak tartotta a csendőrség. Ebből fakadóan az emberek letagadták a Lajos nap ünneplését, amelyet Anna napi ünnepségnek álcáztak. Hírvivőket telepítettek az ünnepségek helyszíne köré, akiknek a jelzésére a cigány zenekarok a Kossuth nótákról más muzsikákra váltottak.³⁰

A zsoldárokkal szembeni ellenszenv oly erős volt, hogy a nép még azon esetekben is ellenállt a felszólításaiknak, amikor pedig helyes lett volna annak megfogadása. Tüzesetnél például — amikor a csendőrség tagjai a tüzet oltották és felszólították a lakosságot a segítségnyújtásra — a suhancok sárral és kövel dobálták meg a csendőröket.³¹

Hasonló volt a helyzet mezei tűz esetében is, amikor a csendőr felszólításán a magyar gazda felháborodott azon, hogy hazájában egy idegen parancsoljon neki. Felháborodásában fokosával a csendőr alkarját megsebesítette.

A Császári Királyi Csendőrséget nem csupán a lakosság, hanem a polgári közigazgatás tagjai is utálták. A közigazgatásban tevékenykedőket ugyanis a HABSBURG elnyomás a helyükön hagyta. Azonban abban az esetben, amikor a közigazgatási alkalmazottak hivatali működésük során nem a HABSBURG hatalom intencióinak a szellemiségét követték, hanem azzal szembehelyezkedve a nemzetük érdekeit szem előtt tartva tevékenykedtek, a hivatalnokokat elbocsátották. Helyettük pedig kollaboránsokat alkalmaztak. Ezen elbocsátások alapjai általában a csendőr jelentések voltak.³²

A Császári Királyi Csendőrséget tehát a lakosság és a közigazgatás is utálta. Ezzel szemben a csendőrség — amellet, hogy a lakosságot potenciális lázadónak tekintette — a közigazgatással sem volt elégedett.

A csendőrök nehezményezték, hogy a főispánok — új elnevezésük szerint megyefőnökök — csak ritkán jelennek meg a vármegyéjükben, akkor is véget nem érő dinom-dánomot rendeznek. A csend-

örök nyilvánvalóan nem voltak tisztában azzal a magyar hagyománnyal, hogy a főispáni tisztség elsősorban nem hivatali, hanem politikai jellegű.

A csendőrök rosszalották, hogy egyes hivatalnokok nem hajlandók a hivatalnoki egyenruhájukat viselni, állomáshelyüket engedély nélkül elhagyják, idejüket a birtokukon töltik az ügyfeleknek a birtokra kell utazniuk, ha ügyeiket el akarják intézni. A hivatalnokok feladataikat az írnokokra bízzák, akik viszont visszaélnék a rájuk bízott hatalommal.³³

A csendőrök az ügyintézés módját is kifogásolták. A nógrádi megyefőnök esetében például azt nehezményezték, hogy mindent aláírt, amit elé tettek, mivel a német nyelvet nem ismerte. Arra volt utalva, amit a titkára mondott neki.

A csendőrök helytelenítették, hogy egyes magyar polgári hatóságok boldog boldogtalan számára adnak ki útlevelet, meg sem kérdezve az utazás célját. A csendőrök helytelenítették, hogy a hivatalnokok nem olvassák el a rendeleti közlönyöket. A kihirdetés-köteles rendeleteket ugyan kidoboltatják, de nem sok sikerrel. A Felvidék északi vármegyéjében ekkor például a lakosság zöme tót volt. Részükre a központi kormányzat úgynevezett irodalmi szláv nyelven küldte el a rendeleteket. Ezt a tisztviselők kidoboltatták, azonban abból a tót lakosság egy kukkot sem értett, legfeljebb néhány szót volt képes azonosítani. Ebből pedig, általában olyan következtetéseket vont le, amely köszönő viszonyban sem állt a rendelet szövegével.³⁴

A polgári hivatalok hathatós közreműködésével a csendőröket és a pénzügyőröket kifizető gúnyversek készültek, melyet a lakosság körében terjesztettek. A hivatalnokok titkon arra bíztatták a lakosságot — akár rémhírek terjesztésével is —, hogy a rendeletekben foglaltaknak álljon ellen. Az erdők egységes felmérésére irányuló felmérést például a közigazgatás úgy igyekezett magyarázni, hogy arra az adók emelése miatt van szükség. Ennek nyomán a felmérő bizottságokat a lakosság számos helyen bottal felfegyverezve fogadta. A mérnököket a csendőrök szabadították ki a feldühödött lakosság szorításából.³⁵

A csendőrök észrevették, hogy a lakosság hangulatának a rontására alkalmas rendeleteket a közigazgatás nagy eréllyel hajtja végre, a többi rendeletet, pedig lehetőleg elszabotálja.³⁶

A Császári Királyi Csendőrség iránti gyűlöletet fokozta a testületnek a volt honvédekkel és nemzetőrökkel, illetve hadköteles korú személyekkel való bánásmódban betöltött szerepe. Egyben pedig e szerep a csendőrökben érlelte. A magyar nemzet iránti bizalmatlanságot, azt az — egyébként reális érzést —, hogy ellenséges közegben él, ahol a társadalom egésze ellenség.

Az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharc leverése nyomán új helyzet állt elő az újonccáállítás terén. A Pragmatica Sanctio-ban rögzítettek szerint a Magyar Királyság szabad és független országgént volt a HABSBURG-birodalom része, amelyben Magyarország és az örökös tartományok között a kapcsolatot a közös uralkodó jelentette, illetve a közös védkötelezettség.³⁷ A közös védelem részét alkotta a magyarországi újonccáállítási kötelezettség. A Magyar Királyság 10 évente volt köteles újonccáállításra. A közben előállott létszámfogyatkozást pedig, az ezredeknek kellett pótolniuk, melyet toborzás útján valósítottak meg. A katonák szolgálati ideje életfogytiglan tartott, melyet 1845-től a gyalogságnál 12 évre, a lovasságnál pedig 14 évre mérsékeltek. Az újoncokat a közigazgatási hatóságoknál állították ki. Részben önként jelentkezőkből, részben pedig kényszer által.

Ez a sorozási helyzet azonban az 1848-1849-es magyar forradalom és szabadságharc után nem volt tartható, mert:

- a jogalapját a neoabszolutizmus önkénye mellőzte;
- a birodalmi haderő oly jelentős személyi veszteségeket szenvedett el, hogy a véderő harcértékének visszaszerzése érdekében a korábbinál jóval erőteljesebb újonccáállításra volt szükség;
- a hadügy fejlődése világszerte a tömeghadseregek irányába mutatott, amely lényegében a teljes férfi lakosság hadra foghatóságát célozta meg.

Az új helyzetnek megfelelően — az önkényuralom jellegéből fakadóan, az alkotmányosság teljes mellőzésével — a tartományokra osztott Magyar Királyság területén élő magyar lakosság számára évente 16 250 fő újonccáállítási kötelezettséget írtak elő, a szolgálati időt pedig 8 évben állapították meg. A Magyar Szent Korona alá tartozó területen a vonatkozó legitim törvények helyett az örökös tartományok számára e témakörben 1848. XII. 5-én kibocsátott uralkodói rendeletek alkalmazták. Ez a szabályozás bár közel állt a teljes hadkötelezettség elvéhez, de még nem érte el azt, annak a bevezetés e majd csak a kiegyezés után valósult meg.³⁸

A volt honvédség és a nemzetőrség tagjait — tekintet nélkül a rangjukra — közkatonaként sorozták be a császári királyi haderőbe. Ezáltal mintegy 300 000 fő utánpótlást kapott a haderő. Ebből a létszámból nem csupán a magyarországi kiegészítésű alakulatok személyi állományának a feltöltése valósulhatott meg, hanem az örökös tartományi kiegészítésű csapatoké is.³⁹ Ennek a 300 000 főnek az

összeszedése a Császári Királyi Csendőrség feladata volt. Ezt fontos feladatnak tartott a testület, ugyanis ezzel látták megakadályozhatónak azt, hogy alkalom adtán a volt honvédek és nemzetőrök összegyűljenek és ellenállást fejtsenek ki. A haderőn belül lázadásoktól nem tartottak, mivel általában nem a Kárpát-medence területén állomásozó alakulatokba osztották be a magyarokat, illetve a haderőn belül megtiltották a volt honvédekkel és nemzetőrökkel szembeni hátrányos megkülönböztetéseket. Ez alól kivételt azok jelentettek, akik a magyar fegyveres testületen belüli szolgálaton túl kiváltották valamivel az elnyomók bosszúját. Őket úgynevezett fegyelmező századokba osztották be, amelyek elhelyezési körletét általában valamilyen régi erődben jelölték ki és az ott szolgálatot teljesítők számára a szokásosnál jóval nehezebb körülményeket teremtettek.⁴⁰

Hamar kiderült azonban, hogy a 300 000 fő távolléte a magyar gazdaság teljesítőképességét negatívan befolyásolta. Ezért a HABSBERG-hatalom több lépcsőben enyhítette a drákói szigort például a nemzetőrök elbocsátásával. Az elbocsátottak igazolást kaptak, amit viszont elkezdtek hamisítani. Ebben a helyzetben a Császári Királyi Csendőrség létszáma kevésnek bizonyult, ezért a haderőtől a csendőrökhöz megbízható katonákat vezényeltek. Ezek a katonák azonban a magyar nyelvet nem beszélték ezért a lakossággal nem tudtak szót érteni. A lakosság pedig — a nem túl nagyszámú hazaárulókat kivéve — egyébként sem volt hajlandó a csendőrséggel együttműködni.⁴¹

A magyar nemzet tagjai sok mindenért gyűlölték a HABSBERG-hatalom buzgó elnyomó szervezetét. A magyarok szemében azonban talán a leggyűlöletesebb az volt, hogy a Császári Királyi Csendőrség kényszerítette a magyar nemzet színe virágát az idegen elnyomó hatalom szolgálatára.

Jegyzetek:

¹ CSIZMADIA: 191-192.p.

² GALÁNTAI: 44.p.

³ Loc.cit. 76-88.p.

⁴ CSIZMADIA. op.cit. 20-78.p.

⁵ PARÁDI: 26-32.p.

⁶ REKTOR: 30-66.p.

⁷ „... a birodalom belső biztonságának őrzése birodalmi ügy...”

Reichsgesetzblatt, Nr. 150/1849. 36.§.

⁸ ZACHAR

⁹ Nr.150/1849. Kaiserliches Patent, vom 4. marz 1849.

¹⁰ ZACHAR. op.cit.105-106.p.

¹¹ Loc.cit.

¹² SUBA

¹³ A Császári Királyi Csendőrség eredetileg 16 ezredből állt, melyet több ízben módosítottak:

- egy csendőr ezred Bécs székhellyel Felső- és Alsó Ausztriára, valamint Salzburgra és Voralbergre;

- egy csendőr ezred Prága székhellyel Csehországra;

- egy csendőr ezred Brünn székhellyel Morvaországra és Sziléziára;

- egy csendőr ezred Lemberg székhellyel Galíciára és Bukovinára;

- egy-egy csendőr ezred a tartományokra felosztott Magyar Királyság területén Kassa, Pest, Nagyvárad, Nagyszeben, Temesvár székhellyel, továbbá Zágráb székhellyel Horvát-Szlavónia területére;

- egy csendőr ezred Laibach székhellyel Illíriára;

- egy csendőr ezred Gratz székhellyel Steyerország területére kiterjedően.

A Magyar Szent Korona alá tartozó területeken ez azt jelentette, hogy korábban Krajnára, Horvát-Szlavónia és Dalmácia területén működő 10., 11. és 16. csendőr ezredek helyett az új 10. csendőr ezred, Trieszt székhellyel mindhárom térségre kiterjedően látta el szolgálatát. A szűkített értelemben vett Magyar Királyság területén megmaradt az 5. csendőr ezred Kassa, a 6. csendőr ezred Pest székhellyel, a korábbi 18. csendőr ezred helyébe lépett — jelentősen kiterjedt területtel — az új 7. csendőr ezred Pozsony székhellyel, a korábbi 19. ezred működési területét pedig az új 8. csendőr ezred vette át Sopron székhellyel, végül pedig a korábbi 7., 8. és 9. csendőr ezredek működési területére kiterjedően jött létre kolozsvári székhellyel az új 9. csendőr ezred Erdélyre, Vajdaságra és a Bánságra kiterjedően.

1866-ban — az uralkodó 1866. I. 28-án kelt legfelsőbb elhatározásával — ismét gyarapították a csendőr ezredek számát. A csendőr ezredek száma 10-ről 15-re emelkedett:

- egy csendőr ezred Bécs székhellyel Felső- és Alsó Ausztriára, valamint Salzburgra;

- egy csendőr ezred Prága székhellyel Csehországra;

- egy csendőr ezred Velence, majd a vesztes háborút követően Innsbruck székhellyel Tirol, Voralberg és a megmaradt itáliai területekre;

- egy csendőr ezred Brünn székhellyel Morvaországra és Sziléziára;

- egy-egy csendőr ezred a tartományokra felosztott Magyar Királyság területén Kassa, Nagyvárad, Pozsony, Buda, Temesvár székhellyel, továbbá Kolozsvár székhellyel egy csendőr ezred Erdélyre;

- egy csendőr ezred Lemberg székhellyel Kelet-Galíciára és Bukovinára;

- egy csendőr ezred Krakkó székhellyel Nyugat-Galíciára;

- egy csendőr ezred Laibach székhellyel Steyerországra, Karintiára, Krajnára és a megmaradt tengeremellékre;

- egy csendőr ezred Zágráb székhellyel Horvát-Szlavóniára;

- egy csendőr ezred Zára székhellyel Dalmácia területére kiterjedően.

A Magyar Királyság területén 1867. V. 8-án oszlatták fel a Császári Királyi Csendőrséget, azonban Erdély és Horvátország közjogi helyzetéből fakadóan e két térségben fennmaradt egy-egy csendőr ezred. Ezen ezredek 1876-ban kerültek a magyar kormány, illetve ahórvát bán közvetlen felügyelete alá.

ZACHAR. op.cit. 106-107.p.

¹⁴ TIHANYI: 124.p.

¹⁵ Loc.cit.

¹⁶ Loc.cit. 124-125.p.

¹⁷ Loc.cit. 125.p.

¹⁸ Loc.cit.

¹⁹ Loc.cit. 126.p.

²⁰ Loc.cit.

²¹ Loc.cit.

²² Loc.cit.

²³ Legénység napi illetményei voltak:

- gyalog csendőr = 25 krajcár	lovas csendőr = 27 krajcár
- gyalog altizedes = 27 krajcár	lovas altizedes = 29 krajcár
- gyalog tizedes = 30 krajcár	lovas tizedes = 32 krajcár
- gyalog őrmester 37 krajcár	lovas őrmester = 40 krajcár

„Fogó díjak” voltak:

- 1 évesnél kevesebb fogház vagy tömlőc	= 4 forint
- 1-3 évig terjedő fogház vagy tömlőc	= 16 forint
- 10-15 évig terjedő fogház vagy tömlőc	= 25 forint
- 15 év feletti fogház vagy tömlőc	= 30 forint
- halálbüntetés esetében	= 60 forint

Loc.cit. 128.p.

²⁴ A tömegellátmány évi összege:

- gyalog csendőr = 40 forint	lovas csendőr = 50 forint
- gyalog altizedes = 45 forint	lovas altizedes = 55 forint
- gyalog tizedes = 45 forint	lovas tizedes = 55 forint
- gyalog őrmester 50 forint	lovas őrmester = 60 forint

Loc.cit.

²⁵ Loc.cit.

²⁶ BERKÓ: Az osztrák zsandárok első működése Magyarországon. 97.p.

²⁷ Loc.cit. 98.

²⁸ Loc.cit.

²⁹ Loc.cit. 99.p.

³⁰ BERKÓ: Osztrák közbiztonság Magyarországon a múlt század közepéig. 463.p.

³¹ Loc.cit. 464.p.

³² BERKÓ: A polgári hatóságok panasza a zsandárok ellen a múlt század közepén. 746.p.

³³ BERKÓ: Zsandárok panasza a polgári hatóságok ellen a múlt század közepén. 886-887.p.

³⁴ Loc.cit. 85-89.p.

³⁵ Loc.cit. 90-91.p.

³⁶ Loc.cit. 92.p.

³⁷ CSIZMADIA: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. op.cit. 11-36.p.

³⁸ GALÁNTAI: op.cit. 100-110.p.

³⁹ BERKÓ: A szabadságharcos honvédek és a zsandárok. 234-235.p.

⁴⁰ Loc.cit. 235-236.p.

⁴¹ Loc.cit. 236-237.p.

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK

CSIZMADIA	— CSIZMADIA Andor: <i>A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig</i> . Budapest, 1976, Akadémia Kiadó. 560 p. HU-ISBN 963 05 0713 7.
GALÁNTAI	— GALÁNTAI József: <i>A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák-magyar dualizmus 1867-1918</i> . Budapest, 1985, Kossuth. 386 p. HU-ISBN 963 09 2589 3.
PARÁDI	— PARÁDI József: <i>A Magyar Királyi Csendőrség. Az első magyar polgári, központosított, közbiztonsági őrtestület 1881-1945</i> . Budapest, 2012, Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság. 281 p. HU-ISBN 978 963 08 4794 0. /A magyar rendvédelem-történet öröksége, 2./ HU-ISBN 2062-8447.
REKTOR	— REKTOR Béla: <i>A Magyar Királyi Csendőrség oknyomozó története</i> . Cleveland Ohio USA, 1980, Árpád Könyvkiadó Vállalat. 552 p. USA-ISBN 0-934214-01-8.

TANULMÁNYOK

SUBA

- SUBA János: A császári csendőrség tisztí kara 1849-1868. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, XXII.évf. (2012) 25.sz. 116-128.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 2010., december 6-án, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A közbiztonság közös Kárpát-medencei örökségünk” című XXV. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

ZACHAR

- ZACHAR József: Fejezetek az osztrák csendőrség történetéből 1849-1918. *Rendvédelem-történeti Füzetek (Acta Historiae Praesidii Ordinis)*, VII.évf. (1997) 8.sz. 105-109.p. HU-ISSN 1216-6774. A tanulmány korábbi változata 1996. október 29-én, Budapesten hangzott el a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság által szervezett rendvédelem-történeti tudományos konferenciasorozatnak „A napóleoni közbiztonsági örökség útja Párizstól — Itálián és Ausztrián keresztül — Budapestig” című VIII. konferenciáján. A publikált tanulmány az előadás javított, bővített és átdolgozott változata.

CIKKEK

BERKÓ: Az osztrák zsandárok első működése Magyarországon.

- BERKÓ István: Az osztrák zsandárok első működése Magyarországon. *Csendőrségi Lapok*, XIX.évf. (1929) 4.sz. 97-99.p.

BERKÓ: Osztrák közbiztonság Magyarországon a múlt század közepéig.

- BERKÓ István: Osztrák közbiztonság Magyarországon a múlt század közepéig. *Csendőrségi Lapok*, XIX.évf. (1929) 16.sz. 463-465.p.

BERKÓ: A polgári hatóságok panasza a zsandárok ellen a múlt század közepén.

- BERKÓ István: A polgári hatóságok panasza a zsandárok ellen a múlt század közepén. *Csendőrségi Lapok*, XIX.évf. (1929) 24.sz. 745-747.p.

BERKÓ: Zsandárok panasza a polgári hatóságok ellen a múlt század közepén.

- BERKÓ István: Zsandárok panasza a polgári hatóságok ellen a múlt század közepén. *Csendőrségi Lapok*, XIX.évf. (1929) 28.sz. 886-892.p.

BERKÓ: A szabadságharcos honvédek és a zsandárok.

- BERKÓ István: A szabadságharcos honvédek és a zsandárok. *Csendőrségi Lapok*, XX.évf. (1930) 8.sz. 234-237.p.

TIHANYI

- TIHANYI Ferenc: A Császári Királyi Csendőrség Magyarországon. *Csendőrségi Lapok*, XVI.évf. (1926) 5.sz. 124-128.p.

JOGSZABÁLYOK

Nr.150/1849. Kaiserliches Patent, vom 4. marz 1849.

- Nr.150/1849. Kaiserliches Patent, vom 4. marz 1849, [Császári pátens, 1849. III. 4.] Kaiserliches Patent, die Reichsverfassung für das Kaiserthum Österreich enthaltend. [Császári pátens, a birodalmi alkotmány az Osztrák Birodalom és részei számára.] *Reich- Gesetz- und Regierungsblatt*, [Birodalmi törvény- és kormánylap] II.évf. (1850) 151-165.p.

Nr.272/1849. Kaiserliche Verordnung vom 8. Juni. 1849.

- Nr.272/1849. Kaiserliche Verordnung vom 8. Juni. 1849. womit die Errichtung einer Gendarmerie im ganzen Umfange des österreichischen Kaiserthums nach den angetragenen Grundzügen genehmigt wird. [Császári rendelet, mellyel az Osztrák Birodalom teljes területére kiterjedő hatáskörű csendőrség állíttatik fel.]

Reichs - Gesetz - Blatt für das Kaiserthum Österreich, [Birodalmi Törvénylap az Osztrák Császárság Számára] (1849) 297.p.

A Császári Királyi Csendőrség szervezete

